অধ্যায় ১২ ঃ *গীতি-ৰামায়ণ* ঃ অৰণ্যকাণ্ড আৰু কিষ্কিন্ধ্যাকাণ্ড

অধ্যায় গাঁথনি

১২.১ উদ্দেশ্য
১২.২ পৰিচয়
১২.৩ *গীতি-ৰামায়ণৰ* অৰণ্যকাণ্ডৰ চমু পৰিচয়
১২.৪ *গীতি-ৰামায়ণৰ* কিষ্কন্ধ্যাকাণ্ডৰ চমু পৰিচয়
১২.৫ *গীতি-ৰামায়ণত* কবিৰ দৃষ্টিভংগী
১২.৬ *গীতি-ৰামায়ণ* আৰু *ৰাল্মিকীৰ ৰামায়ণ*
১২.৭ *গীতি-ৰামায়ণ* আৰু কৃতিবাসী ৰামায়ণ
১২.৮ *গীতি-ৰামায়ণ* আৰু *মাধৱ কন্দলিৰ ৰামায়ণ*
১২.৯ *গীতি-ৰামায়ণৰ* বিষয়বস্তুত লোকজীৱনৰ প্ৰভাৱ
১২.১০ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
১২.১১ অধিক জানিবলৈ
১২.১২ সম্ভাব্য প্ৰশ্নাৱলী

৬.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- দুর্গাবৰ কায়স্থৰ জীৱন আৰু সাহিত্যকৃতিৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব
- দুর্গাবৰৰ দ্বাৰা ৰচিত *গীতি-ৰামায়ণৰ* দুটা কাণ্ডৰ আলোচনা আগবঢ়াব পাৰিব
- *গীতি-ৰামায়ণৰ* ৰচনাত ফুটি উঠা কবিৰ দৃষ্টিভংগীৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা আগবঢ়াব পাৰিব
- আদিকবি বাল্মীকিৰ দ্বাৰা ৰচিত আদি কাব্য *ৰামায়ণৰ* বিষয়েও প্ৰসংগক্ৰমে জানিব পাৰিব
- দুর্গাবৰৰ ৰামায়ণৰ বাহিৰেও কীর্ত্তিবাসৰ ৰামায়ণৰ পৰিচয়মূলক আলোচনা আগবঢ়াব পাৰিব
- সাহিত্যই কিদৰে সমসাময়িক সময়ৰ প্ৰতিচ্ছবি বহন কৰে সেই কথা *গীতি-ৰামায়ণৰ* আলোচনাৰ মাজেদি জানিব পাৰিব।

১২.২ পৰিচয়

স্নাতকোত্তৰ অসমীয়া দ্বিতীয় ষান্মাসিকৰ 'ভক্তি সাহিত্য' শিৰোনামৰ ঐচ্ছিক-২ পাঠ্যবিষয়ৰ এইটো দ্বাদশ অধ্যায়। ইয়াৰ শীর্ষক *'গীতি-ৰামায়ণৰ* অৰণ্যকাণ্ড আৰু কিষ্কিন্ধ্যা কাণ্ড'। দুর্গাবৰ কায়স্থৰ দ্বাৰা ৰচিত *গীতি-ৰামায়ণখনত* সম্পূর্ণৰূপে কবিৰ মৌলিকতাৰ পৰিচয় পোৱা যায়। ইয়াৰোপৰি ই অসমীয়া সমাজ জীৱনৰ লগত ৰজিতা খায় পৰা এখন সুন্দৰ কাব্য।

সেয়ে বহুতো পণ্ডিতে দুর্গাবৰৰ গীতি-ৰামায়ণক 'গাঁৱলীয়া সংস্কৰণ' বুলি কৈছে। বাল্মিকীৰ মূল ৰামায়ণতকৈ কন্দলীৰ 'ৰামায়ণ'ৰ প্ৰভাৱ বেছিকৈ স্পষ্ট হোৱা দুর্গাবৰৰ 'গীতি-ৰামায়ণ' অসমীয়া সাহিত্যৰ মূল্যৱান সম্পদ।

১২.৩ *গীতি-ৰামায়ণৰ* অৰণ্যকাণ্ডৰ চমু পৰিচয়

দুর্গাবৰৰ ৰামায়ণত অৰণ্যকাণ্ডৰ পৰা উত্তৰাকাণ্ডলৈকে পোৱা যায়, প্ৰথম দুটা কাণ্ড পোৱা নাযায়। কিন্তু অৰণ্যকাণ্ডৰ প্ৰাৰম্ভতে থকা এটা পদে তেওঁ অযোধ্যা কাণ্ড ৰচনা কৰিছিল বুলি অনুমান কৰাত সহায় কৰে। এই কথা সাহিত্য-সমালোচক সত্যেন্দ্ৰনাথ শর্মাই তেওঁৰ ৰামায়ণৰ ইতিবৃত্ত গ্ৰন্থত উল্লেখ কৰিছে—

"অযোধ্যাকাণ্ডৰ কথা ভৈলা সমাপতি।
অৰণ্যকাণ্ডৰ কথা শুনিয়ো সম্প্ৰতি।।"

দুর্গাবৰে অৰণ্যকাণ্ড আৰম্ভ কৰিছে দশৰথৰ গয়াপিণ্ডদানৰ বর্ণনাৰ যোগেদি। বাল্মিকী আৰু মাধৱ কন্দলীৰ ৰামায়ণত অযোধ্যাকাণ্ডতে মন্দাকিনী নদীৰ জলত তর্পণ কৰি ইঙ্গুদি ফলেৰে ৰামে ভৰত, বশিষ্ঠ আদি লোকৰ উপস্থিতিত পিতাক দশৰথক পিণ্ডদান কৰে। কিন্তু আমাৰ আলোচ্য কবি দুর্গাবৰৰ বর্ণনাত ৰামে ভৰতক আশ্বাস দি অযোধ্যালৈ ওভতাই পঠিয়াই তাৰ পিছতহে গয়াত দশৰথৰ পিণ্ড দিবলৈ পূৱলৈ উজাই আহে। ৰাম-লক্ষ্মণে পিণ্ডৰ কাৰণে বনৰ পৰা ফল-মূল আহৰণ কৰিবলৈ যাওঁতে সীতাই ফল্গু নদীৰ বালিৰে পিণ্ড সাজি কৌতুক কৰি থাকোঁতে দশৰথে দেখা দি বালিৰ পিণ্ড খাই স্বর্গলৈ যাবলৈ ইচ্ছা কৰি সীতাক পিণ্ড দিবলৈ কয়। সীতাই প্ৰথমতে বালিৰ পিণ্ড দিবলৈ নুখুজিছিল যদিও দশৰথৰ অনুৰোধত উপায়ন্তৰ হৈ চন্দ্ৰ, সূর্য, ব্ৰাহ্মণ, পৃথিৱী, বায়ু আৰু ফল্গু নদীক সাক্ষী কৰি দশৰথক পিণ্ডদান কৰে। সীতাৰ পিণ্ড খাই ৰজা দশৰথে আনন্দমনে স্বর্গলৈ বুলি যাত্ৰা কৰে। পাছত ৰাম আৰু লক্ষ্মণে বনৰ পৰা ফল ফুল আদি লৈ আহি পোৱাত সীতাই সকলো কথা বিৱৰি কয়। ৰামে কিন্তু সীতাৰ কথা বিশ্বাস কৰিব নোখোজাত সীতাই এজন এজনকৈ সাক্ষী কেইজনক মতাই আনি ৰামক ক'বলৈ দিয়াত সকলোৱে দেখা নাই বুলি মিছা মাতে। সীতাৰ এনে বিপত্তি দেখি স্বর্গৰ পৰা দশৰথ নিজেই নামি আহি সীতাৰ কথা সমর্থন কৰে আৰু ৰামৰ হাতৰ পিণ্ড খাই স্বর্গলৈ উভতি যায়। সীতাই চন্দ্ৰ-সূর্যক ৰাহুৱে গ্ৰাস কৰিব বুলি শাও দিয়ে, ফল্গু নদীক অন্তঃসলিলা হ'বলৈ, তুলসীৰ গাত কুকুৰে মুতিবলৈ, কুশবন মার্জনি হ'বলৈ আৰু কলৰ বাকলি অপৱিত্ৰ হ'বলৈ অভিশাপ দিয়ে। আশ্চর্যকৰ কথা এয়ে যে সীতাই পিণ্ড দিয়াৰ সময়ত চন্দ্ৰ, সূর্য, ব্ৰাহ্মণ, পৃথিৱী, বায়ু আৰু ফল্গু নদীহে সাক্ষী হিচাপে আছিল, কিন্তু তেনে স্থলত তুলসী, কুশবন আৰু কলক শাও কি কাৰণে দিয়া হ'ল আৰু ব্ৰাহ্মণ পৃথিৱী, বায়ু আদিক শাও কি কাৰণে দিয়া নহ'ল সেই বিষয়ে কোনো উল্লেখ নাই।

দুর্গাবৰে মাধৱ কন্দলী অথবা বাল্মিকীৰ ৰামায়ণত নথকা বহুবোৰ কথা আৰু পৰিস্থিতিৰ সংযোগ অৰণ্যকাণ্ডত কৰাদেখা যায়। লোকজীৱনৰ মনোৰঞ্জন আৰু অসমৰ প্ৰকৃতি জগতৰ অপূর্ব বর্ণনাৰে অৰণ্যকাণ্ডক অনন্য ৰূপ দিয়াত কবি দুর্গাবৰ সার্থক হৈছে। উদাহৰণ স্বৰূপে ৰাম আৰু সীতাৰ পাশা খেল, দণ্ডকা অৰণ্যত সীতাৰ দ্বাৰা মায়া অযোধ্যাৰ সৃষ্টি কৰা, মায়া প্ৰজাৰ

লগত ৰাম আৰু সীতাৰ চিত্ৰাৱলী চতুৰ্দশীৰ মোট খেল খেলাৰ আনন্দ, শূৰ্পনখাই লক্ষ্মণৰ চুম্বন--আলিংগন বিচৰা, সীতাই ৰামক পুষ্পজৰীৰে বন্ধা, সোণৰ মায়া হৰিণ আনি দিবৰ বাবে ৰামৰ বন্ধনমুক্ত হোৱা, বনবাসৰ কষ্ট সহিব নোৱাৰি সীতা নিজে আঁতৰি যোৱা বুলি ৰামে সীতাক সন্দেহ কৰা, সীতাক মন্দোদৰীৰ কন্যা ৰূপে বৰ্ণনা কৰা আৰু সীতাই ৰাৱণ-মন্দোদৰীক পিতৃ মাতৃ বুলি কোৱা, ৰামে চাকৈ-চকোৱাক পৰিহাস কৰা আদিৰ কাহিনীৰ মাজেদিয়েই অৰণ্যকাণ্ডটো সমাপ্ত হৈছে। গাঁৱলীয়া কবিয়ে সীতাক কোনো অৱতাৰী নাৰী হিচাপে বিচাৰ কৰা বিপৰীতে মানৱীকৰণ কৰিহে উপস্থাপন কৰা যেন অনুমান কৰিব পাৰি। কিয়নো অৰণ্যকাণ্ডৰ কাহিনীত সীতা এগৰাকী স্বামী আৰু জ্যেষ্ঠজনৰ প্ৰতি সততে আনুগত্য প্ৰকাশ কৰা নাৰী, যি নাৰীয়ে শহুৰেকৰ কথাক শ্ৰদ্ধা-সন্মানেৰে গ্ৰহণ কৰে আৰু স্বামীৰ প্ৰতিও অগাত্য স্নেহ ভাব পোষণ কৰে। পৰিয়ালৰ পৰা আঁতৰি থকা স্বামীৰ মনোৰঞ্জনৰ বাবে যৎপৰোনাস্তি চেষ্টা কৰা দেখা গৈছে। ইয়াৰোপৰি ৰামকো দুই-এঠাইত সাধাৰণীকৰণ কৰা হৈছে। ৰামৰ সীতাৰ প্ৰতি কৰা অবিশ্বাসৰ যোগেদি ৰামক সাধাৰণ মানুহৰ শাৰীলৈ অৱনমিত কৰা হৈছে।

সম্পূৰ্ণ মৌলিকতাৰে দুৰ্গাবৰ *গীতি-ৰামায়ণৰ* অৰণ্যকাণ্ডটো ৰচিত য'ত কবিয়ে সম্পূৰ্ণ স্বাধীনতা অৱলম্বন কৰিছে যদিও কাহিনী বিকৃত হৈছে বুলি ক'ব নোৱাৰি। আনবোৰ ৰামায়ণৰ কাহিনীৰ পৰা পৃথক হৈছে বুলিব লাগিব। দুৰ্গাবৰ আটাইকেইটা কাণ্ডৰ তুলনাত অৰণ্যকাণ্ডটো যথেষ্ট বিশাল আৰু এই কাণ্ডৰ কাহিনী উপস্থাপন শৈলী আদিয়েই *'গীতি-ৰামায়ণ'* প্ৰধান অংগ বুলিবও পাৰি। কবি মূলৰ পৰা আঁতৰি আহিলেও ৰাম সীতাৰ গৰিমা অক্ষুণ্ণ ৰখাত সাৰ্থক হৈছে।

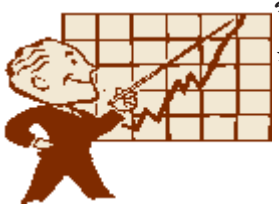
১২.৪ *গীতি-ৰামায়ণৰ* কিষ্কন্ধ্যাকাণ্ডৰ চমু পৰিচয়

বিষয়বস্তুৰ ফালৰ পৰা আদি কবি বাল্মিকীৰ আদি কাব্য *ৰামায়ণৰ* লগত দুৰ্গাবৰৰ *গীতি-ৰামায়ণৰ* কাহিনীৰ মিল থাকিলেও অধ্যায় বা কাণ্ড হিচাপে কিছু সাল সলনি নথকা নহয়। পণ্ডিতৰ সমালোচকসকলে দুৰ্গাবৰৰ *গীতি-ৰামায়ণত,* বাল্মিকীৰ ৰামায়ণখনতকৈ আমাৰ পূৰ্ব কবি মাধৱ কন্দলীৰ অসমীয়া ৰামায়ণৰ প্ৰভাৱহে যথেষ্ট পৰিমাণৰ বুলি কৈছে। তথাপি কাণ্ডবোৰ ভালদৰে বিচাৰ কৰিলে কবিৰ মৌলিক প্ৰতিভাৰ স্বাক্ষৰ পোৱা যায়। কন্দলীৰ ৰামায়ণত যিদৰে পাঁচটা কাণ্ডহে উদ্ধাৰ হৈছে, ঠিক একেদৰে দুৰ্গাবৰৰ *গীতি-ৰামায়ণতো* মাথো পাঁচটা কাণ্ড পোৱা যায় বুলি পণ্ডিত সমালোচক তথা সাহিত্য বুৰঞ্জীৰ প্ৰণেতাসকলে স্পষ্ট মতামত আগবঢ়ায়। অৰণ্যকাণ্ড, কিষ্কিন্ধ্যাকাণ্ড, সুন্দৰাকাণ্ড, লংকাকাণ্ড আৰু উত্তৰাকাণ্ড এই পাঁচোটা কাণ্ডৰ ভিতৰতে অৰণ্যকাণ্ড বিশাল আৰু মনোৰম। অৰণ্যকাণ্ডৰ পৰৱৰ্তী কাণ্ডটো হ'ল কিষ্কিন্ধ্যাকাণ্ড, এই কাণ্ডৰ বিষয়বস্তুৰ বৰ্ণনাত মাধৱ কন্দলীৰ পদ ৰামায়ণৰ পৰা প্ৰভাৱ পৰিছে বুলি জানিব পাৰি।

কিষ্কিন্ধ্যাকাণ্ডৰ কাহিনী অনুসৰি পিতৃ সত্য পালন কৰি চৈধ্য বছৰ বনবাস পালন কৰি থকা ৰাম আৰু লক্ষ্মণ ঋষ্যমুখ গিৰিত থকা সময়তে ৰামৰ পৰম ভক্ত হনুমানে ব্ৰাহ্মণৰ বেশেৰে তেওঁলোকৰ কাষত উপস্থিত হয়, ব্ৰাহ্মণবেশী হনুমানে ৰাম আৰু সুগ্ৰীৱৰ মাজত পৰিচয় কৰায় দিয়ে। সীতাৰ অনুপস্থিতিত ৰামৰ অৱস্থা একেবাৰে তথৈবচ। তেনে এক কৰুণ পৰিস্থিতিত ৰাম কৰ্তব্যৰ পৰা বিচ্যুত হৈ পৰে। তেনে অৱস্থাত সুগ্ৰীৱেহে ৰামক কতৰ্ব্যৰ কথা সোঁৱৰাই দিয়া বুলি

গীতিৰামায়ণৰ কিষ্কিন্ধ্যাকাণ্ডত উল্লেখ আছে। সীতাহৰণৰ পাছত পৰম ভক্ত হনুমান আৰু মিত্রস্বৰূপ সুগ্রীৱক পাই ৰামো যথেষ্ট পৰিমাণে সুস্থিৰ হৈ পৰে আৰু সীতা উদ্ধাৰৰ বাবে নতুন উদ্যমেৰে প্রচেষ্টা হাতত লয়। ইফালে বালি আৰু সুগ্রীৱ দুয়ো ভাতৃৰ মাজত বিবাদ, বালিয়ে সুগ্রীৱক নিজ ৰাজ্যৰ পৰা খেদি পঠিওৱাৰ বিৱৰণ দুর্গাবৰে এই কাণ্ডত উল্লেখ কৰিছে। নিজ ৰাজ্য তথা নিজ অধিকাৰৰ পৰা বঞ্চিত হৈ সুগ্রীৱে ভাতৃ বালিৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধত অৱতীর্ণ হয় যদিও পৰাক্রমী বালিৰ ওচৰৰ পৰা পলায়ন কৰে। ৰামচন্দ্রই সুগ্রীৱক যুদ্ধত সহায় কৰাৰ বাবে বালিৰ ৰামক নিন্দা কৰা, বালিৰ অন্তিম ক্ষণত অন্তিম বিলাপ কৰিছে। বালিৰ এনে অৱস্থাৰ বাবে বালিৰ পত্নীয়ে ৰামৰ ওচৰত অভিযোগ কৰিছে। কেৱল অভিযোগ কৰিয়েই ক্ষান্ত নাথাকি বালি পত্নী তাৰাই স্বামীৰ জীৱন কাঢ়ি লোৱাৰ বাবে ৰামক অভিশাপ দিছে। বালিৰ মৃত্যু আৰু বালিৰ অন্ত্যোষ্টিক্রিয়া সমাপনৰে এই কাণ্ডৰো পৰিসমাপ্তি ঘটিছে।

কিষ্কিন্ধ্যাকাণ্ডত সীতা হৰণৰ পিছৰ সময়ৰ ঘটনাৱলী বর্ণনা কৰা হৈছে। অৰণ্যকাণ্ডৰ যি সীতাহৰণ কাৰুণ্য সেই কাৰুণ্যৰ প্রভাৱ কিষ্কিন্ধ্যা কাণ্ডলৈকে বৈ আছে। তথাপি এই কাণ্ডত বীৰ ৰসৰো উদ্রেক হৈছে আৰু কাণ্ডৰ গতানুগতিকতা সুন্দৰকৈ ৰক্ষিত হৈছে। এই ক্ষেত্রত আলোচক সতেন্দ্রনাথ শর্মাই তেওঁৰ *'ৰামায়ণৰ ইতিবৃত্ত'* গ্রন্থত কৈছে,— 'অৰণ্যকাণ্ডৰ তেওঁৰ বিলম্বিত গতি কিছুদুৰ কিষ্কিন্ধ্যা আৰু সুন্দৰাকাণ্ডলৈ ৰক্ষা কৰিছে। তথাপি অৰণ্যৰ দৰে বিননিৰ ৰাউচিত থমকি থমকি যাব লগা হোৱা নাই।' কবিৰ প্রতিটো কাণ্ডই স্বকীয়তাৰ নমুনা বহন কৰিছে। তাত ব্যৱহাৰ কৰা গীতবোৰে এক সুকীয়া মনোহাৰিত্বও লাভ কৰিছে। এই কাণ্ডত অৰণ্যকাণ্ডৰ তুলনাত কমকৈ পদ ত্রিপদীৰ ব্যৱহাৰ হ'লেও আন আন কাণ্ডৰ তুলনাত কম বুলিব নোৱাৰি। অৰণ্যকাণ্ডত ৪৯১ টা পদ-ত্রিপদীৰ ব্যৱহাৰ কৰাৰ লগতে কিষ্কিন্ধ্যাকাণ্ডত টা পদ-ত্রিপদীৰ ব্যৱহাৰ কৰিছে। এই দিশৰ পৰা চালে কবি দুয়োটা কাণ্ডকে সমানে গুৰুত্ব সহকাৰে লৈ কাণ্ড ৰচনা কৰা বুলি অনুমান কৰিব পাৰি।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ১ ঃ অসমীয়া ভাষাত প্রথম পদ-ৰামায়ণ ৰচোঁতাগৰাকীৰ নাম কি?

.....

প্রশ্ন নং ২ ঃ গীতি-ৰামায়ণ মতে সীতাই দশৰথক পিণ্ড দিয়াৰ সময়ত কাক কাক সাক্ষী হিচাপে ৰাখিছিল?

.....

প্রশ্ন নং ৩ ঃ সীতাই চন্দ্র-সূর্যক কিয় আৰু কি অভিশাপ প্রদান কৰিছিল?

.....

প্রশ্ন নং ৪ ঃ গীতি-ৰামায়ণৰ মতে কোনো মায়া অযোধ্যাৰ সৃষ্টি কৰিছিল?

.....

প্রশ্ন নং ৫ ঃ দুর্গাবৰৰ গীতি-ৰামায়ণৰ অৰণ্য আৰু কিষ্কিন্ধ্যাকাণ্ডত কিমান পদ-ত্রিপদীৰ ব্যৱহাৰ হৈছে?

.....

১২.৫ *গীতি-ৰামায়ণত* কবিৰ দৃষ্টিভংগী

ষোড়শ শতিকাৰ প্ৰথমাৰ্ধত আবিৰ্ভাৱ হোৱা দুৰ্গাবৰ কায়স্থৰ ৰচনাৰ মাজত তেওঁৰ আত্মপৰিচয়ৰ বিৱৰণ পাবলৈ নাই। কিন্তু কবিগৰাকীৰ *গীতি-ৰামায়ণে* তেওঁৰ বিষয়ে কেইটামান দিশ স্পষ্ট কৰি দিয়ে। দুৰ্গাবৰ যদিও অবৈষ্ণৱ কবি আছিল তথপি তেওঁ নিজকে 'ৰামৰ কিংকৰ' বুলি কোৱালৈ চাই অনুমান কৰিব পাৰি যে নৱ-বৈষ্ণৱ ধৰ্মত দীক্ষিত নহ'লেও একশৰণ ধৰ্মৰ প্ৰতি আনুগত্য স্বীকাৰ নকৰাকৈ থকা নাছিল। ইয়াৰোপৰি দুৰ্গাবৰ যে এগৰাকী সংগীতজ্ঞ আছিল তাত সন্দেহৰ অৱকাশ থাকিব নোৱাৰে। উল্লেখ কৰা অনুসৰি তেওঁ বাহুবল শিকদাৰৰ ওচৰত সংগীতৰ শিক্ষা গ্ৰহণ কৰিছিল। সংগীতত বিশাৰদ দুৰ্গাবৰে *'গীতি-ৰামায়ণ'ত* সৰ্বমুঠ একৈশ টা (২১) ৰাগৰ প্ৰয়োগ কৰিছে যি সঁচাকৈয়ে এক আশ্চৰ্যকৰ বিষয়। মধ্য যুগতো যে অসম ভূমিত সংগীতৰ চৰ্চা অতি উচ্চ মানৰ আছিল ইয়াৰ পৰাই জানিব পাৰি।

'গীতি-ৰামায়ণ'ত কবিৰ দৃষ্টিভংগী বিচাৰ কৰিলে পোনতে দেখা যায় যে ৰাগৰ প্ৰধান গীতৰ মাজেৰে ৰামায়ণৰ কাহিনী বৰ্ণনাৰ জৰিয়তে কবিয়ে বিয়াহৰ ওজাপালিক উদ্দেশ্য কৰিয়েই হয়তো ৰচনা কৰিছিল। সেয়ে ৰাম-সীতাৰ কাহিনীত থলুৱা ৰহণ সানি কোনো কোনো অংশত অধিক কৰুণ ৰসৰ সঞ্চাৰ কৰে। বৰ্তমানো নামনি অসমৰ বহুবোৰ অঞ্চলত *'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ* গীতবোৰ ওজাপালি অনুষ্ঠানৰ কেন্দ্ৰবিন্দু হোৱা দেখা যায়। কবিয়ে ৰাম সীতাৰ বিৰহৰ মাজেদি সাধাৰণ চহা লোকৰ দৈনন্দিন বিৰহক কিছু পৰিমাণে কম কৰিব পাৰিব বুলি ভাবিছিল। দুৰ্গাবৰক কানো কোনো সমালোচকে গাঁৱলীয়া কবি বুলি কৈছে যদিও তেওঁ একেবাৰে সংস্কৃত জ্ঞানশূন্য, অনভিজ্ঞ কবি আছিল তেনে নহয়। কিয়নো গীতি-ৰামায়ণৰ প্ৰতিটো পদেই স্বকীয় প্ৰতিভা আৰু কাব্যগুণৰ সমৃদ্ধতাৰ প্ৰমাণ বহন কৰে। ৰাম সীতাৰ দৰে ভগৱানৰ অৱতাৰী চৰিত্ৰক কবিয়ে একেবাৰে পৃথিৱীৰ সাধাৰণ তেজ-মঙহৰ মানুহৰ ৰূপত অংকন কৰিছে। উদাহৰণ স্বৰূপে ক'ব পাৰি যে সীতাক ৰাৱণে হৰণ কৰাৰ পাছত ৰামে সীতাই বনত কষ্ট পায় নিজেই আঁতৰি যোৱা বুলি কৰা সন্দেহে ৰামক সাধাৰণ মানুহৰ চিন্তা শক্তিৰ লগত ৰিজাব পাৰি। যি সময়ত ৰাৱণে সীতাক দেখি সীতাৰ ৰূপ-সৌন্দৰ্যৰ চৰ্চা মাৰীচৰ লগত কৰিছে; তেনে বৰ্ণনাৰ অন্তৰালতো ৰাৱণক কোনো ৰাজ্যৰ পৰাক্ৰমী ৰজাৰ দৰে অনুভূত নহৈ সাধাৰণ মানুহৰ দৰেহে লাগিছে, যিজনে এগৰাকী নাৰীক মাথো নাৰী হিচাপেহে চাব বিচাৰিছে। কেৱল এয়াই নহয়, চন্দ্ৰ-সূৰ্য, পৃথিৱী-বায়ু, নদী আদিয়েও দুৰ্গাবৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'ত* মিছা কথা কয় যাৰ বাবে সীতাই সিহঁতক অভিশাপ প্ৰদান কৰিছে। ভাৰতীয় দৰ্শনত, আত্মা-পৰমাত্মাৰ যি স্থিতি সেই বিষয়েও *গীতি-ৰামায়ণ'ত* উল্লেখ আছে। হিন্দু পৰম্পৰা অনুসৰি পিণ্ড দিয়াৰ যি ব্যৱস্থা তাকো কবিয়ে অতি সুন্দৰ ৰূপত উপস্থাপন কৰিছে। পিণ্ড দিয়াৰ অধিকাৰ কেৱল মাত্ৰ পুত্ৰ সন্তানেহে পালন কৰা ধৰণৰ ৰীতি-নীতিবোৰো বৰ্ণিত হৈছে। শৰীৰ ত্যাগৰ পাছত পূণ্য আত্মা স্বৰ্গলৈ যাত্ৰা কৰে। দশৰথো মৃত্যুৰ পাছত স্বৰ্গৰাজ্যৰে

অধিবাসী, পিণ্ড গ্রহণ কৰি তেওঁ পুনৰ স্বর্গলৈ বুলি যাত্রা কৰে।

দুর্গাবৰে সকলো চৰিত্রকে মানৱীকৰণ কৰিছে। য'ত দুখ, সুখ, খং, ৰাগ আদিবোৰ চিৰন্তন সত্য ৰূপত দেখা গৈছে। নিজ পত্নী অবিহনে ৰাম দুখত ভাঙি পৰিছে, পত্নীৰ লগত বনত আনন্দ- উৎসৱো কৰিছে, পত্নীৰ বতৰা দিব নোৱাৰা চাকৈ চকোৱাক অভিশাপ দিছে; কোনো কোনো সময়ত সাধাৰণ মানৱ হিচাপে পত্নীক অবিশ্বাস আৰু সন্দেহৰ দৃষ্টিৰেও চাইছে। তথাপি ঠায়ে-ঠায়ে বীৰ ৰসৰ উদ্রেকে ৰামক অৱতাৰী পুৰুষ হিচাপেও প্রতিপন্ন কৰিছে। মূল কথাবস্তু বর্ণনাৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰা গীতিবোৰে বাক্য লগতে কবিৰ মানসিকতাক অতি স্বচ্ছতাৰে প্রদর্শন কৰিছে। মূল ৰামায়ণত নথকা চৰিত্রৰ মানসিক জগতখনত প্রৱেশ কৰিবলৈ থলুৱা কবিৰ অহৰহ চেষ্টা। সেয়ে মূলৰ কাহিনীৰ পৰা বহুসময়ত আঁতৰি আহি নিজাকৈ পৰিবেশ পৰিস্থিতিৰ সৃষ্টি কৰি পাঠক শ্রোতাৰ সহানুভূতি বুটলিবলৈ সক্ষম হৈছে। সাধাৰণ মানুহৰ চিৰন্তন মানৱীয় অনুভূতিক কবিয়ে অধিক গুৰুত্ব সহকাৰে লৈ প্রকাশ কৰিছে। দুর্গাবৰে ৰাৱণে সীতাক হৰণ কৰাৰ পাছত সীতাৰ মনৰ ভাৱ প্রকাশ কৰিব পৰাকৈ এটি বিলাপ গীত ৰচনা কৰিছে—

"অ কি বিধিহে—
কর্ম বন্ধ এৰাইতে ন পাৰি।
নির্ম্মল কুলৰ মাজে কলংক ৰাখিলো হে—
এবে ভৈলো কুল খিলিঙ্কাৰি।।
মই অলক্ষিণী লাগি প্রভুক পঠাইলো হে—
লক্ষ্মণকো পঠাইলো উদ্দেশে।
শূন্য গৃহ পায়া মোক ৰাৱণে হৰিলা হে—
নষ্ট ভৈলো আপোনাৰ দোষে।।"

ইয়াত সীতা এগৰাকী তেনেই সাধাৰণ নাৰী; যিয়ে ৰাৱণক প্রত্যুত্তৰ দিয়াৰ বিপৰীতে নিজৰ ওপৰতে দোষাৰোপ কৰি বিলাপ কৰিছে। দৰাচলতে সীতাৰ কি দশা হৈছিল সেই কথা আন আন কবিয়ে বর্ণনা নকৰাকৈ গৈছিল। দুর্গাবৰে মাথো সকলো পাঠকৰ মনৰ পৰা সন্দেহৰ ভাব আঁতৰাই সহানুভূতিৰ ভাৱহে জগাই তুলিছে।

এনেদৰে বিচাৰ কৰিলে দেখা যায় যে দুর্গাবৰে মৌলিক প্রতিভাৰে ৰামায়ণ'ক এটা ন ৰূপত সজালে, য'ত মানৱীয় অনুভূতি-আৱেগ মূল্যবোধ আৰু মানসিক জগতখনেও স্থান লাভ কৰিলে।

১২.৬ *গীতি-ৰামায়ণ* আৰু বাল্মীকিৰ *ৰামায়ণ*

দুর্গাবৰ কায়স্থই ৰচনা কৰা ৰামায়ণখনক দুর্গাবৰী ৰামায়ণ বা গীতি-ৰামায়ণ বুলি জনা যায়। ভাৰতীয় জনমানসত 'ৰামায়ণ'ৰ গুৰুত্ব সর্বাধিক হোৱাই নহয়, যুগ যুগ ধৰি এই মহাকাব্যই ভাৰতীয় সভ্যতাৰ ঐতিহ্য বহন কৰি আহিছে। ৰচনাৰ কাল অনুসৰি বৈদিক সাহিত্যৰ পাছতেই

ৰামায়ণৰ স্থান। ভাৰতীয় ঐতিহ্যৰ 'ৰামায়ণ'ক আদি কাব্য আৰু বাল্মীকিক আদি কবি' হিচাপে অভিহিত কৰা হয়। বাল্মীকিৰ দ্বাৰা ৰচিত মূল কাহিনীত কোনো কথা-কাহিনী অথবা তত্ত্বাদর্শৰ দ্বাৰা আচ্ছাদিত হোৱা নাই বৰং মূল কাহিনীকহে প্রাধান্য দিয়া হৈছে। লগতে কাব্যিকতাও বাল্মীকিৰ *'ৰামায়ণ'ৰ* এক অনন্য সৌন্দর্য্যৰ আকৰ। প্রকৃতি চিত্রণ, ৰাজ প্রসাদৰ বিলাসিতাত চকু চাট মৰা জাক্‌জমকতা, বহু সময়ৰ সংকটপূর্ণ পৰিস্থিতিত মানৰ মন আৰু চৰিত্রৰ প্রতিক্রিয়া, চৰিত্রৰ উপযুক্ত বর্ণনাৰ ৰসিকতাই যুগে যুগে সকলোৰে হৃদয়ত ঘৰ সাজি আহিছে।

দুর্গাবৰ 'গীতি-ৰামায়ণ'ত বাল্মিকীৰ 'ৰামায়ণ'খনৰ পোনপটীয়া প্রভাৱ স্পষ্ট নহ'লেও দুর্গাবৰেও তেওঁৰ 'গীতি-ৰামায়ণ'খনিত উপ-কথা কাহিনীৰ সংযোজনত সীমাবদ্ধতা আৰোপ কৰিছে। গদ্য-পদ্য দুয়োটাই ব্যৱহাৰ কৰি কাহিনীবস্তু বর্ণনা কৰিবলৈ বিচাৰিছে যদিও মূল ৰাম-সীতা বা অন্যান্য মহাকাব্যিক চৰিত্রৰ মাহাত্ম্যত কোনো প্রভাৱ পৰিবলৈ দিয়া হোৱা নাই। একেদৰে বাল্মীকিৰ ৰামায়ণত কাব্যিক সৌন্দর্যই যিদৰে মনোহাৰীত্ব প্রদান কৰিছে; একেদৰে থলুৱা কবিৰ গীতিধর্মিতাই 'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ মাধুর্য্য বৃদ্ধি কৰিছে বুলি নিঃসন্দেহে ক'ব পাৰি। সংস্কৃত আলংকাৰিকসকলৰ দৰে তাত্ত্বিক বর্ণনাৰ পৰা বিৰত থাকিলেও দুর্গাবৰে প্রাদেশিক অভিজ্ঞতাৰে গীতিৰাজিৰ মাজেদি যি ৰসাস্বাদন কৰিছে সি সঁচাকৈয়ে অপূর্ব।

কাহিনীৰ উপস্থাপনৰ ক্ষেত্রত বাল্মীকিৰ *'ৰামায়ণ'*আৰু দুর্গাবৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ*মাজত পার্থক্য পৰিলক্ষিত হয়। কাণ্ডবোৰত কাহিনীৰ কিছু সাল-সলনি ঘটিলেও মূল কাহিনীত কোনো বৃহৎ পৰিৱর্তন সাধন হৈছে বুলি ক'ব পৰা নাযায়। সৰু বৰ কিছু ঘটনাক এৰা ধৰা কৰা অৱশ্যে হৈছে। সর্বভাৰতীয় পটভূমিৰ মহাকাব্যত আঞ্চলিকতাৰ প্রলেপ সানিবলৈ যাওঁতে কোনো কোনো অংশত বঢ়া-টুতা হোৱাটো অস্বাভাৰিক ঘটনা নহয় বুলিবই লাগিব। যিহেতু দুর্গাবৰৰ ৰামায়ণত অৰণ্যকাণ্ডটো সবাতোকৈ বৃহৎ, গতিকে তাত বহুবোৰ ঘটনাৰ সমাৱেশ নিশ্চিত। অৰণ্যকাণ্ডৰ পিছলৈ কাণ্ডবোৰ ক্রমে সংকুচিত হৈ পৰিছে। আনহাতে বাল্মিকীৰ লংকা কাণ্ড সবাতোকৈ ডাঙৰ, তাৰ পাছতহে অযোধ্যাকাণ্ড। দুর্গাবৰে তেওঁৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'*ত উত্তৰাকাণ্ডত ৰাম ৰাজ্যাভিষেকতে কাব্যৰ পৰিসমাপ্তি কৰিছে। বাল্মিকীৰ ৰামায়ণত ৰামৰ ৰাজ্যাভিষেকৰ পিছত সীতাৰ নির্বাসন, ৰামৰ অশ্বমেধ যজ্ঞ, লৱকুশৰ জন্ম আৰু ৰামায়ণ গীত, সীতাৰ পাতাল প্রৱেশ, লক্ষণ বর্জন, ৰামৰ স্বর্গাৰোহণ আদিৰ সবিশেষ বর্ণনা পোৱা গৈছে। ৰামৰ ৰাজ্যাভিষেকৰ কাহিনীভাগ বাল্মীকি আৰু মাধৱ কন্দলী দুয়োৰে ৰামায়ণৰ লংকাকাণ্ডৰহে ভিতৰুৱা। লংকাকাণ্ডক যুদ্ধকাণ্ড হিচাপেও জনা যায়। দুর্গাবৰক গাঁৱলীয়া কবি বোলা হয় যদিও তেওঁ যে পাণ্ডিত্যৰ গোন্ধ নথকা Unsophisticated কবি আছিল এনে কথাও ক'ব নোৱাৰি। সংস্কৃতত পাণ্ডিত্য কিমান আছিল আমি জনাৰ উপায় নাই, কাৰণ তেওঁৰ ৰামায়ণে বাল্মীকিৰ লগত পৰিচয় থকাৰ প্রমাণ দাঙি নধৰে। কিন্তু তেওঁ যে কাব্য পৰম্পৰাৰ লগত কিছু পৰিচিত আছিল সেই বিষয়ে তেওঁৰ ৰচনাৰ নিদর্শনে ঠায়ে ঠায়ে স্পষ্টকৈ দাঙি ধৰে।

আগতেই উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে দুর্গাবৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'*কবিৰ মৌলিক প্রতিভাৰ স্বাক্ষৰ। সেয়ে এনে বহুবোৰ ঘটনাৰ স্থান-কাল তেওঁ আপোনভাৱে সজাইছে যে কাহিনীবস্তুৰ

গৰিমা যাতে অব্যাহত থাকে। যেনে- বাল্মীকিৰ ৰামায়ণত অযোধ্যাকাণ্ডতে মন্দাকিনী নদীৰ জলত তৰ্পন কৰি ইঙ্গুটি ফলেৰে ৰামে ভৰত আৰু বশিষ্ঠ আদিৰ উপস্থিতিত ৰজা দশৰথক পিণ্ডদান কৰে। কিন্তু দুৰ্গাবৰৰ ৰামায়ণত অৰণ্যকাণ্ডৰ আৰম্ভ কৰিছে দশৰথৰ গয়াপিণ্ড দানৰ বৰ্ণনাৰ যোগেদি। ৰামে ভৰতক আশ্বাস দি অযোধ্যালৈ পঠায় গয়াত দশৰথক পিণ্ড দিবলৈ পূবলৈ উজাই আহে। ৰাম-লক্ষ্মণে পিণ্ডৰ বাবে বনৰ পৰা ফল-ফুল সংগ্রহ কৰি লৈ যাওঁতে সীতাই ফল্গু নদীৰ বালিৰে পিণ্ড সাজি কৌতুক কৰি থকা অৱস্থাত দশৰথ আহি দেখা দি সীতাৰ বালিৰ পিণ্ড গ্রহণ কৰি স্বৰ্গলৈ যায় যদিও ৰাম-লক্ষ্মণে এই কথা বিশ্বাস নকৰি সেই সময়ত সাক্ষী হিচাপে থকা চন্দ্ৰ, সূৰ্য, পৃথিৰী, বায়ু, ব্ৰাহ্মণ আৰু ফল্গু নদীক মাতি আনি সোধ-পোছ কৰে। সীতাৰ হাতে বালিৰ পিণ্ড গ্রহণৰ ঘটনা বাল্মীকিৰ ৰামায়ণত যিদৰে উল্লেখ নাই, একেদৰে কন্দলীৰ ৰামায়ণতো নাই। ই দুৰ্গাৱৰৰ স্বকীয় সৃষ্টি। কবিয়ে এনে ধৰণৰ ঘটনাৱলীৰ মাজেদি সীতাৰ প্রতি পাঠক-শ্রোতাৰ সহানুভূতি অধিক পৰিমাণে আকর্ষণ কৰিব বিচৰা যেন লাগে। ইয়াৰোপৰি দুৰ্গাৱৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ* অৰণ্যকাণ্ডত ৰামে চাকৈ-চকোৱাক শাপ দিয়া আৰু বগলীৰ মুখৰ পৰা সীতা হৰণৰ সম্ভেদ পোৱা এই দুয়োটা কথাৰে উল্লেখ বাল্মীকিৰ ৰামায়ণত পোৱা নাযায়।

উপৰোক্তবোৰৰ বাহিৰেও দুৰ্গাৱৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'ত* পোৱা সীতাৰ দ্বাৰা মায়া অযোধ্যাৰ সৃষ্টি, চিত্রাৱলী চতুৰ্দশীৰ মোট খেলৰ আনন্দ আদিবোৰো বাল্মীকিৰ ৰামায়ণত পোৱা নাযায়। থলুৱা কবিয়ে অসমৰ প্রকৃতিৰ লগতে নাৰীৰ মনৰ ভাৱ প্রকাশৰ বাবেই হয়তো এনে ধৰণৰ সংযোজন কৰিছিল। এইবোৰৰ জৰিয়তে ৰামৰ প্রতি সীতাৰ অগাধ প্রেম আৰু ৰাম সীতাৰ আনন্দ বিহ্বলতাৰ মাজেদি সাধাৰণ জনতাক আত্মিক সম্পর্ক আৰু সুখৰ সংজ্ঞা আদি সামান্যতম আভাস প্রদান কৰিছে। দুৰ্গাবৰৰ ৰচনাত কৈকেয়ী এগৰাকী একেবাৰে স্বার্থপৰ আৰু জেদী প্রকৃতিৰ নাৰী হিচাপে অংকিত হৈছে—

"কৈকেয়ী থাকিল এক বিষ লাৰু লই
ৰামে যদি নামাতে মৰিবো বিষ খাই।।"

উত্তৰাকাণ্ডৰ এই পদটিৰ মতে কৈকেয়ীয়ে হাতত বিষ দি তৈয়াৰ কৰা লাডু লৈছে, যদিহে ৰামে তেওঁ সম্ভাষণ নকৰে বা মাত নিদিয়ে তেওঁ সেই লাডু সেৱন কৰিব। কিন্তু বাল্মীকিৰ ৰামায়ণত এনে কোনো কথা বা কাহিনীৰ অৱতাৰণা পাবলৈ নাই, ইত্যাদিবোৰৰ বাহিৰেও দুৰ্গাবৰ *গীতি-ৰামায়ণ* আৰু *বাল্মীকিৰ ৰামায়ণৰ* মাজৰ মূল প্রভেদটো হ'ল চৰিত্রৰ সাধাৰণীকৰণ, কৰুণ ৰসৰ প্রাধান্য আৰু কাহিনীৰ সংক্ষিপ্ততা। বাল্মীকিৰ অৱতাৰী চৰিত্র ৰাম-সীতা দশৰথ লক্ষ্মণ আদিবোৰ দুৰ্গাবৰ *গীতি-ৰামায়ণৰ* বেছি স্থানতে সাধাৰণ মানৱ হিচাপে অংকিত হৈছে। আনহাতে পৰিস্থিতি সাপেক্ষে যিদৰে গীতৰ জৰিয়তে কৰুণ ৰসৰ সঞ্চাৰ কৰিছে সি মূল ৰামায়ণত পোৱা নাযায়। ৰাৱণে সীতাক হৰণ কৰাৰ সময়ত সীতাৰ মনৰ ভাৱ প্রকাশক গীতটো ইয়াৰ উৎকৃষ্ট উদাহৰণ বুলিব পাৰি। লগতে মহর্ষি বাল্মীকিৰ দ্বাৰা ৰচিত আদি কাব্য *'ৰামায়ণ'ক* থলুৱা ৰূপত সজাবলৈ যাওঁতে মূলৰ পৰা বহুত সময়ত আঁতৰি আহিছে। বাল্মীকিৰ ৰামায়ণৰ বহুবোৰ পৰিস্থিতি

তথা ঘটনাক সংক্ষিপ্ত কৰিছে আৰু আনুসংগিত ঘটনাক একেবাৰে এৰি গৈছে। তথাপি মূল কাহিনীৰ গতিক অব্যাহত ৰাখিবলৈ অহৰহ চেষ্টা কৰিছে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন নং ৬ ঃ *গীতি-ৰামায়ণত* মুঠতে কিমানটা ৰাগৰ গীত পোৱা যায়?

.....

প্রশ্ন নং ৭ ঃ *গীতি-ৰামায়ণৰ* গীতবোৰত ৰাগৰ লগতে তাল নির্দিষ্ট কৰা আছেনে?

.....

প্রশ্ন নং ৮ ঃ 'আদি কবি' বুলি কাক কোৱা হয়?

.....

প্রশ্ন নং ৯ ঃ কোনখন কাব্যক 'আদি কাব্য' বোলা হয়?

.....

১২.৭ *গীতি-ৰামায়ণ* আৰু *কৃত্তিবাসী ৰামায়ণ*

দুর্গাৱৰ আৰু কৃত্তিবাস দুয়োজনৰে ৰামায়ণৰ মূল আধাৰ সুকীয়া। কৃত্তিবাসৰ ৰামায়ণ বাল্মীকিৰ ৰামায়ণৰ ওপৰত অধিক পৰিমাণে আধাৰিত আৰু কবি দুর্গাবৰৰ গীতি-ৰামায়ণত আকৌ বাল্মীকিৰ পৰশ স্পষ্টকৈ দেখাই নাযায়। আনহাতে দুর্গাবৰৰ ৰামায়ণৰ আধাৰ গ্রন্থ প্রাক শংকৰী যুগৰ শ্রেষ্ঠ কবি মাধৱ কন্দলীৰ অসমীয়া ৰামায়ণখন। এই দিশত মন কৰিবলগীয়া কথাটো হ'ল যে মাধৱকন্দলী আৰু কৃত্তিবাস দুয়োৰে ৰামায়ণৰ মূল আধাৰ আকৌ বাল্মীকিৰ ৰামায়ণ। কিন্তু দুয়োগৰাকীয়ে তেওঁলোকৰ ৰচনাত মূলৰ আক্ষৰিক অনুবাদ কৰা নাছিল অর্থাৎ বিষয়বস্তুত মৌলিকতা আৰোপ কৰিছিল। সেয়ে প্রতিগৰাকী ৰামায়ণ ৰচোঁতাৰ কাহিনীত কিছু পৰিমাণে নতুনত্বৰ সঞ্চাৰ ঘটিছে।

কৃত্তিবাসৰ 'ৰামায়ণ'তো মূলত পাঁচোটা কাণ্ড আছে— অযোধ্যাকাণ্ড, অৰণ্যকাণ্ড, কিষ্কিন্ধ্যাকাণ্ড, সুন্দৰাকাণ্ড, লংকাকাণ্ড। একেদৰে দুর্গাবৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'*তো পাঁচটা কাণ্ডহে উদ্ধাৰ হয়— অৰণ্যকাণ্ড, কিষ্কিন্ধ্যা কাণ্ড, সুন্দৰাকাণ্ড, লংকাকাণ্ড, আৰু উত্তৰাকাণ্ড। কাণ্ডৰ ফালৰ পৰা পাঁচটা কাণ্ডত ৰামায়ণ দুখন পোৱা যায় যদিও কাণ্ডবোৰৰ মাজত কিছু অমিল দেখা যায়। কৃত্তিবাসৰ ৰামায়ণৰ অযোধ্যাকাণ্ডত শ্রীৰামচন্দ্রৰ ৰাজ্য অভিষেক আয়োজনৰ উদ্যোগ গ্রহণ কৰি সমস্ত অযোধ্যা নগৰত আনন্দ উৎসৱ অব্যাহত থাকে। মন্থৰাৰ কুমন্ত্রণাত কৈকেয়ীয়ে কিদৰে ৰামক বনবাসৰ বাবে দশৰথক পতিয়ন নিয়াই আৰু ভৰতক ৰজা পাতিবলৈ মান্তি কৰাই এই

কাণ্ডতেই ৰাম বনলৈ গৈছে, দশৰথৰ মৃত্যু ঘটিছে। সীতাই দশৰথক পিণ্ড দিছে, সীতাৰ দ্বাৰা ব্রাহ্মণ, তুলসী, ফল্গু নদী আদি শাপগ্রস্ত হৈছে আৰু বটবৃক্ষক আশীর্বাদ দিছে।

আনহাতে দুর্গাবৰৰ *গীতি-ৰামায়ণ* অযোধ্যাকাণ্ডৰ কথা উল্লেখ আছে যদিও কি ঘটনা সন্নিবিষ্ট হৈছে জানিব পৰা নাযায়। অৰণ্যকাণ্ড আৰম্ভ হৈছে দশৰথৰ পিণ্ডদান কৰা কার্যৰ যো-জা কৰাৰ পৰা। গতিকে দুর্গাবৰৰ কাহিনী অনুসৰি ৰাম বনবাসলৈ যাবলগীয়া হোৱা, দশৰথৰ মৃত্যু আদিবোৰৰ উল্লেখ নাই। এইখিনিতে মন কৰিবলগীয়া কথা হ'ল যে কৃত্তিবাসৰ ৰামায়ণতো সীতাই দশৰথক পিণ্ড দান কৰাৰ কথা অযোধ্যাকাণ্ডত স্থান পাইছে, যি ঘটনা দুর্গাবৰৰ অৰণ্যকাণ্ডটো পোৱা গৈছে। কৃত্তিবাসে সংক্ষেপতে বর্ণনা কৰিলেও সীতাই ব্রাহ্মণ, তুলসী আৰু ফল্গু নদীক অভিশাপ দিয়াৰ কথাও জানিব পাৰি। এই ক্ষেত্রত সত্যেন্দ্রনাথ শর্মাই তেওঁৰ *ৰামায়ণৰ ইতিবৃত্ত* গ্রন্থত দুর্গাবৰী *'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ* এই ঘটনা বাল্মীকি অথবা কন্দলী দুয়োখনতে নাই বুলি স্পষ্টকৈ কৈছে। কৃত্তিবাসী ৰামায়ণত সীতাই বালিৰ পিণ্ড দিয়া কথাটো অলপ ইফাল-সিফাল ৰূপত পোৱা গৈছে বুলিহে কয়।

দুর্গাবৰৰ অৰণ্যকাণ্ডত ৰামে চাকৈ চকোৱাক অভিশাপ দিয়া আৰু বগলীৰ মুখৰ পৰা সীতাহৰণৰ সম্ভেদ পোৱা এই দুটা কথা বাল্মীকি বা মাধৱ কন্দলীৰ ৰামায়ণত পোৱা নাযায়। কৃত্তিবাসী ৰামায়ণৰ অৰণ্য কাণ্ডত পোৱা যায় যে ৰামে সীতান্বেষণ কৰোঁতে চক্রবাক (চকোৱা) চৰাইক সোধাত চৰাইটোৱে উপহাস কৰি কয়, 'তোমালোক দুজন ডেকা মানুহ হৈ এজনী নাৰীক ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰিলা। মই সামান্য চৰাই হৈয়ো দুজনী পত্নীক ৰক্ষা কৰিবলৈ সমর্থ হৈছো। ক্ষত্রিয় হৈ নিজৰ পত্নীক ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰাটো লাজৰ কথা।' ৰামে তাক ৰতিসুখৰ পৰা বঞ্চিত হ'বলৈ শাও দিয়ে আৰু পত্নীৰ পৰা পৃথক হৈ থাকিব লাগিব বুলি কয়।

(১) কৃত্তিবাসৰ মতে ৰামে শ্রাদ্ধৰ বস্তু যোগাৰ কৰিবলৈ নিজৰ হাতৰ আঙঠি বেচিবলৈ গাঁৱলৈ যাওঁতে দশৰথে দর্শন দি সীতাক পিণ্ড খোজে। সীতাই ব্রাহ্মণ, তুলসী আৰু ফল্গুক সাক্ষী ৰাখি পিণ্ড দান কৰে। ৰাম আহিলত সিহঁতে মিছা মতাত সীতাই শাও দিয়ে, কিন্তু বৰগছে সত্য কোৱাত ৰামে বৰগছক অক্ষয় হ'বলৈ আৰু সীতাই গ্রীষ্মকালত বৰ গছৰ ছায়া শীতল আৰু শিশিৰত উষ্ম হ'বলৈ বৰদান কৰে।

দুর্গাবৰ কিষ্কিন্ধ্যাকাণ্ডৰ কাহিনীৰ লগত পূর্বভাৰতীয় কবি কৃত্তিবাসৰ ৰামৰ কিষ্কিন্ধ্যাকাণ্ডৰ লগত বহুতো মিল থকা পৰিলক্ষিত হয়। দুর্গাবৰৰ কিষ্কিন্ধ্যাকাণ্ডৰ কাহিনী আৰম্ভ হৈছে সীতাৰ হৰণৰ পাছত হনুমানৰ ব্রাহ্মণ ৰূপে বনত থকা ৰাম লক্ষ্মণক সংগ দিয়াৰ পৰা কাহিনীৰ আৰম্ভণি হৈছে, একেদৰে কৃত্তিবাসৰ ৰামায়ণতো কিষ্কিন্ধ্যাকাণ্ডৰ আগতে সীতাৰ হৰণ কার্য্য সমাপন হৈছে। ইয়াৰোপৰি ৰাম আৰু সুগ্রীৱৰ চিনাকী, বালি সুগ্রীৱৰ যুদ্ধ, বালিৰ মৃত্যু, বালি পত্নীৰ ৰামক নিন্দা আদি ঘটনাৰো দুর্গাবৰৰ *গীতিৰামায়ণৰ* একেটা অধ্যায়ৰে অংশ।

একেদৰে আন আন কাণ্ডবোৰো বহু পৰিমাণে মিল থকাটো পৰিলক্ষিত হয়। হয়তো

দুয়োগৰাকী থলুৱা কবিয়ে মূল ৰামায়ণৰ কাহিনী প্ৰক্ষিপ্ত কৰাৰ প্ৰয়াসৰ বাবেই উপস্থাপন একে ধৰণৰ হৈ পৰিছে। তাৰোপৰি ৰচকৰ দৃষ্টিভংগীও বিশেষভাৱে মন কৰিবলগীয়া। দুয়োগৰাকীৰ সন্মুখত এখন সমাজ আছিল, যি সমাজক অবলম্বন কৰি তেওঁলোকে ৰচনা কৰিবলৈ লৈছিল। সেয়ে হয়তো মিল বৈ গৈছিল। অৱশ্যে পাৰ্থক্যও নথকা নহয়।

১২.৮ *গীতি-ৰামায়ণ আৰু মাধৱ কন্দলিৰ ৰামায়ণ*

দুৰ্গাৱৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'ৰ* কথাবস্তু ধীৰ গতিত আৰম্ভ হৈ দ্ৰুত পদক্ষেপত শেষ হৈছে। অৰণ্যকাণ্ডৰ ঘটনাৱলী কবিয়ে ধীৰে ধীৰে উন্মোচন কৰিছে। এই কাণ্ডতেই সমস্ত সৃজনশীল প্ৰতিভা নিয়োগ কৰি সীতাহৰণৰ কাৰুণ্য আৰু বিচ্ছেদ ব্যথা কবিয়ে বৰ্ষাপ্লাৱণৰ দৰে ধাৰাষাৰে বোৱাই দিছে আৰু সেই কাৰণে পূৰ্বকবিৰ ৰচনাৰ প্ৰভাবো এই কাণ্ডত আন কাণ্ডৰ তুলনাত কম। প্ৰসংগক্ৰমে উল্লেখযোগ্য যে পূৰ্বকবি অপ্ৰমাদী মাধৱ কন্দলিৰ ৰামায়ণৰ সাৰ্বিক প্ৰভাৱ 'গীতি-ৰামায়ণৰ ওপৰত পৰিছে আৰু বহু ঠাইত কন্দলিৰ পদাৱলী যথাযথভাৱে দুৰ্গাবৰে বৰ্ণনাত্মক অংশত ব্যৱহাৰ কৰিছে; কোনো কোনো বৰ্ণনাত কন্দলিৰ পদ ঠায়ে ঠায়ে জঁপিয়াই চমু কৰিছে আৰু কেতিয়াবা কন্দলিৰ বাক্য আৰু কথাকে ছন্দৰ পৰিৱৰ্তন ঘটাই দুই চাৰিটা শব্দ সংযোগ কৰি প্ৰকাশ কৰিছে। কিন্তু চৰিত্ৰৰ চিন্তা, অনুভূতি, আৱেগে য'ত প্ৰাধান্য লাভ কৰিছে তাতে স্বপ্ৰতিভা প্ৰকাশৰ সুৰুঙা উলিয়াই কবি গীতিমুখৰ হৈ পৰিছে। সেই কাৰণেই কবি দুৰ্গাবৰৰ কৃতিত্ব প্ৰকাশ পাইছে গীতসমূহৰ আৱেগজনিত চাৰিত্ৰিক আত্মপ্ৰকাশত।

কাহিনীৰ পৰিসৰলৈ চালে দুৰ্গাবৰ আৰু কন্দলিৰ ৰামায়ণৰ মাজত সৰু পাৰ্থক্য দেখা যায় যদিও দুৰ্গাবৰৰ *গীতিৰামায়ণ* মূল আধাৰ গ্ৰন্থ 'কন্দলিৰ ৰামায়ণ, তথাপি দুৰ্গাবৰে তাতো প্ৰক্ষিপ্ত কৰা পৰিলক্ষিত হয়। কাণ্ডবোৰত প্ৰয়োগ কৰা পদ-ত্ৰিপদীৰ সংখ্যাৰ পৰাই কোনটো কাণ্ডত কবিয়ে কিমান মনোনিবেশ কৰিছিল তাৰ আভাস পাব পাৰি। দুৰ্গাবৰৰ 'ৰামায়ণ'ত অযোধ্যাকাণ্ডৰ উল্লেখনহে হোৱা দেখা পোৱা গৈছে, তাৰ কোনো পদ বা গীতৰ কথা জনা নাযায়। আনহাতে মাধৱ কন্দলীৰ অযোধ্যাকাণ্ডৰ পদ-ত্ৰিপদীৰ সংখ্যা ১২৫৪ আৰু দুৰ্গাবৰ লংকাকাণ্ডত মাত্ৰ ৭৫ টা পদ ত্ৰিপদীৰ বিপৰীতে কন্দলিৰ লংকাকাণ্ডত ২,৩৩৫ টা পদ-ত্ৰিপদী আছে। এইবোৰ কথাই প্ৰমাণ কৰে যে দুৰ্গাবৰে কন্দলিৰ ৰামায়ণক আৰ্হি হিচাপে গ্ৰহণ কৰিলেও বহু ঠাইত বহু পৰিমাণে সংক্ষিপ্ত কৰিছে।

দুৰ্গাবৰৰ ৰামায়ণত মাধৱ কন্দলিত থকা কিছুমান কথা এৰি জঁপিয়াই গৈছে আৰু সেইখিনিৰ অভাৱ পূৰণ কৰিছে গীতৰ প্ৰাচুৰ্যেৰে। মাধৱ কন্দলিৰ ৰামায়ণত থকা, কিন্তু দুৰ্গাবৰে বাদ দিয়া প্ৰধান ঘটনাৰ ভিতৰত বিৰাধ বধ, বাতাপি ইল্বল বৃত্তান্ত, সাগৰ পাৰ হওঁতে হনুমানে পোৱা বাধা, সুগ্ৰীৱৰ সৈন্য আহৰণৰ বিৱৰণ, স্বয়ংপ্ৰভাৰ কাহিনী, লংকাত চন্দ্ৰলোকত হনুমানৰ লংকা নগৰী দৰ্শন আৰু তাৰ বিৱৰণ, ৰাক্ষস সেনাৰ লগত হনুমানৰ যুদ্ধ, কপিসৈন্যৰ দ্বাৰা ৰাৱণৰ মধুবন ধ্বংস, অংগদৰ দৌত্যকাৰ্য, বিভিন্ন ৰাক্ষস সেনাপতিৰ লগত ৰামসৈন্যৰ যুদ্ধৰ বিৱৰণ, ৰামলক্ষ্মণৰ নাগপাশত বন্ধন, কুম্ভকৰ্ণ আৰু ইন্দ্ৰজিতৰ যুদ্ধ আৰু পতন, লক্ষ্মণৰ শক্তিশেল আদি

বহুতো কথা দুর্গাবৰে হয় বাদ দিছে, নহয় প্রসংগক্রমে মাত্র উল্লেখ কৰি গৈছে। লংকাকাণ্ডৰ ঘটনা সৰহভাগেই বর্ণনাৰ পৰা বাদ পৰিছে। লংকাকাণ্ড আৰু উত্তৰাকাণ্ড ইমান খৰখেদা কিয় কৰিলে সেই বিষয়ে অনুমান কৰা টান। দৰাচলতে উত্তৰাকাণ্ড নাই বুলিলেও হয়, কাৰণ উত্তৰাকাণ্ডৰ যিখিনি বর্ণনা দিছে সেইখিনি প্রকৃততে লংকাকাণ্ডৰে কথা। মাধৱ কন্দলিৰ কিষ্কিন্ধ্যাকাণ্ডৰ পৰা আনি দুর্গাবৰে তাতে অলপ ৰং চৰাই আৰু এটা ঘটনা অৰণ্যকাণ্ডত সন্নিৱিষ্ট কৰিছে। জটায়ুৰ ভায়েক সম্পাতি চৰাইৰ পুতেক সুপার্শ্বই সীতাহৰণ প্রসংগত ৰাৱণক দিয়া বাধা আৰু ৰাৱণৰ অনুনয়ত পথ এৰি দি ১৬ টা হাতী নখ আৰু ঠোঁটত লৈ বাপেকৰ ওচৰলৈ আহাৰ যোগাবলৈ যোৱা ঘটনাটো মাধৱ কন্দলিৰ কিষ্কিন্ধ্যাকাণ্ডৰ শেষত সম্পাতিয়ে বানৰ সৈন্যৰ আগত কৈছে। উত্তৰাকাণ্ডত কৈকেয়ীয়ে ৰামে সম্ভাষণ নকৰিলে বিষ খাবলৈ বিহৰ লাডু হাতত লৈ থকা কথা বাল্মীকি বা মাধৱ কন্দলিৰ ৰামায়ণত পোৱা নাযায়। দুর্গাবৰে লিখিছে—

"কৈকেয়ী থাকিল এক বিষ লাৰু লই
ৰামে যদি নামাতে মৰিবো বিষ খাই।।'
মাধৱ কন্দলিত আছে এনেদৰে—
'দেখিবোহা সুখ অতি পুত্র মহাবীৰ।
মনত বিষাদ বৰ ভৈলা কৈকেয়ীৰ।।
মুখত মধুৰ মনে মনে গুণি আছে।
হৃদয়ত খুৰ চলি গৈলা পাছে পাছে।।"

দুর্গাবৰৰ গীতৰ ভাষা আৰু স্বকীয় পদসমূহৰ ভাষা কথিত ভাষাৰ ওচৰ চপা, মাধৱ কন্দলিৰ ভাষাত শব্দাৱলীৰ কৃত্রিম ৰূপ নাই বুলিলেও হয়। দুই এঠাইত একেবাৰে আধুনিক গঢ় লৈছে যেনে—

'ৰাজা বোলে দ্বাৰী কোৱাগৈ লৰি
বাৰীৰ ভিতৰে যাওঁক।
আছে ৰক্ষীগণ চলোক ব্রাহ্মণ
ফল মাগি তাতে খাওক।।"

সত্যেন্দ্রনাথ শর্মাই তেওঁৰ *'অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত'* গ্রন্থত কৈছে— 'গীতি-ৰামায়ণ' বাল্মীকিৰ অনুবাদ নহয় ৰৰং অপ্রমাদী কবি মাধৱ কন্দলিৰ ৰামায়ণৰ জনপ্রিয় সংস্কৰণ। কিষ্কিন্ধ্যা, সুন্দৰা আৰু লংকাকাণ্ডৰ পদৰ বেছি ভাগেই মাধৱ কন্দলীৰ ৰামায়ণৰ পৰা হৰণ কৰা। গীতো দুই এটা মাধৱ কন্দলীৰ বর্ণনাৰ ওপৰত প্রতিষ্ঠিত। কন্দলীৰ ৰামায়ণৰ প্রভাৱ থাকিলেও কথাবস্তু বিন্যাসত ঠায়ে ঠায়ে কন্দলীৰ পৰা আঁতৰি গৈছে।

ওপৰৰ আলোচনাৰ পৰা দেখা গ'ল যে মাধৱ কন্দলিৰ ৰামায়ণ আৰু দুর্গাবৰৰ *গীতি-ৰামায়ণৰ* যথেষ্ট মিল থাকিলেও দুর্গাবৰৰ স্বকীয়তাই গীতিৰামায়ণৰ সৌন্দর্য দুগুণে বৃদ্ধি কৰিছে। অসমৰ জনসাধাৰণৰ বাবে, অসমীয়া পৰিবেশেৰে ৰচনা কৰা গীতপ্রধান ৰামায়ণ সাহিত্য-সংস্কৃতিৰ বুৰঞ্জীত এক অমূল্য সম্পৰূপে যুগে যুগে বিবেচিত হৈ আহিছে।

১২.৯ গীতি-ৰামায়ণৰ বিষৱবস্তুত লোকজীৱনৰ প্ৰভাৱ

কবিৰাজ কন্দলিৰ পাছতে ৰামায়ণৰ কাহিনী লৈ কাব্য ৰচনা কৰোঁতাসকলৰ ভিতৰত দুৰ্গাবৰ কায়স্থৰ নাম প্ৰথমে ল'ব লাগিব। কাব্যখনৰ ৰচনাৰ সঠিক সময় জনা নাযায়। তথাপি কবিগৰাকীৰ ৰচনা ভংগীৰ পৰাই *'গীতি-ৰামায়ণ'* তেওঁৰ পৈণত বয়সৰ ৰচনা বুলি অনুমান কৰিব পৰা যায়। মাধৱ কন্দলিৰ ৰামায়ণৰ গাঁৱলীয়া সংস্কৰণ বুলি *দুৰ্গাবৰ গীতি-ৰামায়ণ*খনক কোৱা হয়। হয়তো লোক জীৱনৰ ওপৰত ভেজা দি ৰচনা কৰাৰ বাবেই সমালোচকসকলে এই অভিধা ব্যৱহাৰ কৰে। কবিয়ে সামাজিক ৰীতি-নীতি, আচাৰ আচৰণ আদি অতি নিখুঁতভাৱে ব্যৱহাৰ কৰিছে। বিশেষকৈ চৰিত্ৰৰ মানসিক বিশ্লেষণত কবিয়ে লোক জীৱনৰ আশ্ৰয় লৈছে। বাল্মীকি বা মাধৱ কন্দলিৰ ৰামায়ণ ৰাম, সীতা লক্ষ্মণকে আদি কৰি অন্যান্য চৰিত্ৰবোৰ বেছি ভাগ সময়তে অৱতাৰী চৰিত্ৰ হিচাপে প্ৰকাশ পাইছে, কিন্তু দুৰ্গাবৰৰ গীতি-ৰামায়ণৰ চৰিত্ৰবোৰ একেবাৰে তেজ মঙহেৰে গঢ়া মাটিৰ মানুহ সদৃশ। সেই বাবেই মূলৰ বহু ঘটনাক দুৰ্গাবৰে উল্লেখ কৰা নাই। দুৰ্গাবৰৰ চৰিত্ৰৰ মানসিক স্থিতি প্ৰকাশত গীতবোৰে এক বিশেষ ভূমিকা পালন কৰিছে। সীতাক হেৰুৱাই ৰামে একেবাৰে সাধাৰণ মানুহৰ দৰে দুখ প্ৰকাশ কৰিছে—

"অ' কি লক্ষ্মণ, নাই বুধি সীতাক নাপায়,
নয়নৰ লোহে মোৰ পন্থক নেদেখোঁ হে,
সন্তাপে পোৰয় মোৰ হিয়া।।
চকোৱা ভাৰ্ছিলো মোক তাক পাসৰিলো হে
গৈলো মই বৃক্ষতল লাগি
বৃক্ষত পুছিলো পাছে উদ্দিশ নাপালো হে
প্ৰিয়া হেৰুৱাইলো মৃগ লাগি।।"

সাধাৰণ মানুহৰ অনুতপ্ত হোৱা যি পৰিবেশ-পৰিস্থিতি, ৰামকো তেনে ধৰণেৰে অংকন কৰিছে। এনে ধৰণৰ আচৰণ কবিয়ে নিশ্চয় লোকজীৱনৰ পৰাই বুটলি লৈছিল।

কেৱল যে ৰামৰ দুখ বেদনাকে প্ৰকাশ কৰি কবিয়ে চৰিত্ৰটিক লোকজীৱনৰ কাষ চপাই নিছে তেনে নহয়; সীতাৰ প্ৰতিও একে দৃষ্টিভংগীয়েই দেখা গৈছে। ৰজাৰ জীয়ৰী বা প্ৰৱল প্ৰতাপী শ্ৰী ৰামচন্দ্ৰৰ পত্নী হৈও তেওঁ এগৰাকী তেনেই সাধাৰণ নাৰী যিয়ে ৰাৱণৰ দ্বাৰা অপহৃত হোৱা অৱস্থাত হুংকাৰ কৰাৰ বিপৰীতে বিলাপ কৰিছে। চৰিত্ৰটোত তেজস্বিতা নাই; আছে মাথো অভাগী হৈ পৰা বিষাদ কাতৰতাহে—

"অসতী ৰমণী সীতা পলালে অন্তৰি হে
ভাবিবো মনত ৰঘুপতি।
বনবাসে বাস কৰি বৰ দুখ পাইলা হে—
সি গুণে এৰিলা নিজ পতি।।"

অসমীয়া নাৰী স্বভাৱগতভাৱে যেনেকুৱা হয় সীতাকো তেনে এক ৰূপতেই দেখা গৈছে যি নিজৰ স্বামী আৰু পৰিয়ালৰ অন্যান্য সদস্যৰ প্ৰতি অধিক আনুগত্য প্ৰকাশ কৰে। শহুৰেকৰ

প্ৰতি শ্ৰদ্ধা, দেওৰেকৰ প্ৰতি অগাধ মৰম আৰু স্বামীৰ প্ৰতি অফুৰন্ত প্ৰেম আৰু ভক্তিভাৱ। সেইবাবে শহুৰেকক পিণ্ড দি এগৰাকী প্ৰকৃত বোৱাৰীৰ কৰ্তব্য পালন কৰিছে। স্বামীক দুঃখিত অৱস্থাত দেখি মায়া-অযোধ্যাৰ সৃষ্টি কৰি স্বামীক সান্ত্বনা দিব বিচাৰিছে। চৰিত্ৰবোৰৰ মানসিক বিশ্লেষণৰ বাহিৰেও কাহিনীৰ বিন্যাসতো লোক জীৱনৰ প্ৰভাৱ মন কৰিবলগীয়া। অৰণ্যকাণ্ডত সীতা হৰণৰ লগত সংগতি ৰাখি যি ধৰণে কৰুণ ৰসাত্মক গীতেৰে কাহিনী বৰ্ণনা কৰিছে, সেই ৰসে সৰ্বসাধাৰণৰ চকু সেমেকাই তুলিছে। ইয়াৰোপৰি গীতবোৰত থলুৱা যোজনা, পটন্তৰ তথা জতুৱা ঠাঁচ আদিৰ ব্যৱহাৰো মন কৰিবলগীয়া—

"চন্দ্ৰতো সুন্দৰ দেখি মুখ অগ্ৰভাগ।
কেতেকীৰ বৰ্ণ সম দেহা অনুৰাগ।।
মৃণাল সদৃশ যেন বাহু দুইখান।
সিন্দুৰ চামৰ হৰি ৰত্নে যে শোভন।।
হৃদয় সুবৰ্ণ কৰ্ণ দেহা মধ্য ক্ষীণ।
লয়লাস গতি যায় ৰাজহংস চিন।।
নয়ন উৎপল যেন শোভিন নিৰ্মল।
ডালিম সদৃশ তনু দেখি বিয়াকুল।।"

ইয়াৰোপৰি বনত থকা সময়ছোৱাত প্ৰকৃতিজগতৰ বৰ্ণনাতো কবি গৰাকী সততে লোক জীৱনৰ কাষ চাপিছে।তেওঁৰ ৰামায়ণত বৰ্ণিত সকলো ফল-ফুল, তৰু-লতা, চৰাই চিৰিকতি বা সুগন্ধি ফুল আদি সকলোবোৰ যে আমাৰ চৌপাশত সততে দেখা পোৱা, আমাৰ তেনেই চিৰ পৰিচিতহে।

চৰিত্ৰৰ উপস্থাপন, প্ৰকৃতি চিত্ৰণ, ৰস-অলংকাৰ সকলোতে লোকজীৱনৰ প্ৰভাৱ বিদ্যমান। দুৰ্গাবৰৰ *গীতি-ৰামায়ণৰ* আন এক মন কৰিবলগীয়া হ'ল ভাষাৰ ব্যৱহাৰ। গাঁৱলীয়া কবি হিচাপে খ্যাতি লাভ কৰা দুৰ্গাবৰে *গীতি-ৰামায়ণৰ* গীতত আৰু পদতো কথিত ভাষাৰ ব্যৱহাৰ কৰিছে। আগতেই উল্লেখ কৰি অহা হৈছে যে দুৰ্গাবৰে *গীতি-ৰামায়ণত* সংযোগ কৰা গীতবোৰ মূলতঃ ওজাপালিৰ ওজাই গীত হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰিছিল। সেয়ে হয়তো ভাষাই আৰু অধিক আধুনিকতা লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হয়। সাধাৰণতে মধ্য যুগৰ ভক্তি সাহিত্যৰ ৰচকসকলে কাব্য গ্ৰন্থৰ গাম্ভীৰ্য ৰক্ষাৰ্থে ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ ব্যৱহাৰ কৰিছিল যদিও কোনো কোনো ৰচকৰ ৰচনাত থলুৱা পৰশ বহু পৰিমাণে ৰৈ গৈছে। চৰিত্ৰক মানৱীকৰণ কৰা হেতুকেই হওঁক নতুবা সাধাৰণ জনগণৰ মন সহজে আকৰ্ষণ কৰাৰ বাবেই নহওঁক কিয়, দুৰ্গাবৰৰ *গীতি-ৰামায়ণ,* থলুৱা শব্দৰে ভাৰাক্ৰান্ত বুলিলে ভুল কৰা নহ'ব।

এনেদৰে আলোচনা কৰিলে দেখা যায় যে দুৰ্গাবৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'*ৰপ্ৰায়বোৰ দিশতে লোকজীৱনৰ প্ৰভাৱ বিদ্যমান।

১২.১০ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- অধ্যায়টোৰ পৰা আমি দুর্গাবৰৰ অনবদ্য সৃষ্টি *'গীতি-ৰামায়ণ'*ৰ আটাইতকৈ দীঘল আৰু মৌলিক সৃষ্টি- অৰণ্য কাণ্ডৰ কাহিনীভাগৰ লগতে কবিৰ কাব্যিক প্রতিভাৰ বিষয়েও জানিব পাৰিলো।
- কিষ্কিন্ধ্যাকাণ্ডটো আকাৰত সৰু হ'লেও কবি গৰাকীৰ বিশেষ প্রতিভাৰ পৰিচয় স্পষ্ট। কাহিনী লগতে সংযোজন আৰু সংক্ষিপ্তকৰণ আদিৰ বিষয়েও জানিব পৰা গ'ল।
- অসমীয়া ভাষাত ৰচিত কাব্য খনত কবিগৰাকীৰ দৃষ্টিভংগী সম্পর্কেও এই অধ্যায়টিৰ পৰাই জানিব পাৰিলো।
- মূল ৰামায়ণৰ লগত দুর্গাবৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'*ৰ কি কি দিশত সাদৃশ্য-বৈসাদৃশ্য আছে সেই বিষয়ে জানিব পাৰিলো।
- বাংলা কবি কৃতিবাসৰ ৰামায়ণ আৰু আমাৰ অসমীয়া গাঁৱলীয়া কবিৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'*ৰ বিষয়বস্তুৰ তুলনামূলক জ্ঞান লাভ কৰিব পাৰিলো।

- দুর্গাবৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'*ৰ মূল আর্হি কন্দলি ৰামায়ণ, এই দিশত দুয়োগৰাকী কবিৰ ৰামায়ণৰ বিষয়ে থুল-মুলকৈ জানিব পৰা গ'ল।
- দুর্গাবৰ কোনবোৰ দিশত লোকজীৱনৰ অধিক কাষ চাপি গৈছিল , লোকজীৱনৰ কেনে ধৰণৰ প্রভাৱ *গীতি-ৰামায়ণ* পৰিছে সেই বিষয়েও জানিব পাৰিলো।

১২.১১ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্রন্থ ঃ

১। নেওগ, বিভা দত্ত, (২০০৬) ঃ সাহিত্য সমীক্ষা, ধেমাজি ঃ কিৰণ প্রকাশ

২। মহন্ত, লক্ষ্মীকান্ত, (১৯৯১) ঃ অসমীয়া সাহিত্য অধ্যয়ন, গুৱাহাটী ঃ বনলতা
৩। শর্মা, সত্যেন্দ্রনাথ, (২০০৭) ঃ ৰামায়ণৰ ইতিবৃত্ত, গুৱাহাটী ঃ বীণা লাইব্রেৰী
৪। শর্মা, সত্যেন্দ্রনাথ, (২০০৬) ঃ অসমীয়া সাহিত্যৰ সমীক্ষাত্মক ইতিবৃত্ত, গুৱাহাটী ঃ সৌমাৰ প্রকাশ
৫। লেখাৰু, উপেন্দ্রচন্দ্র, (১৯৪৮) ঃ অসমীয়া ৰামায়ণ সাহিত্য, গুৱাহাটী ঃ কটন কলেজ

১২.১২ অগ্রগতিৰ খতিয়ান (কেৱল ৰূপৰেখা)

১ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ মাধৱ কন্দলী

২ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ চন্দ্র, সূর্য, ব্রাহ্মণ, পৃথিৱী, বায়ু, ফল্গু নদী।

৩ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৰামৰ সন্মুখত মিছা মতাৰ বাবে সীতাই চন্দ্র সূর্যক ৰাহুৱে গ্রাহ কৰিবলৈ অভিশাপ দিয়ে।

৪ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ সীতাই।

৫ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ ৪৯১ আৰু ৩১০ টাকৈ।

৬ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ একৈশ টা (২১)।

৭ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ নাই।

৮ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ বাল্মীকি।

৯ নং প্রশ্নৰ উত্তৰ ঃ 'ৰামায়ণ'।

১২.১৩ আৰ্হি প্রশ্ন

প্রশ্ন নং ১ ঃ দুর্গাবৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'*ত কবিৰ মৌলিক প্রতিভা কিদৰে প্রকাশ পাইছে আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন নং ২ ঃ দুর্গাবৰৰ অৰণ্যকাণ্ডৰ মূল কথাখিনি চমুকৈ আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন নং ৩ ঃ *'গীতি-ৰামায়ণ'*ৰ জৰিয়তে কবিৰ সামাজিক দৃষ্টিভংগী বিচাৰ কৰক।

প্রশ্ন নং ৪ ঃ কোন কোন দিশ দুর্গাবৰ বাল্মীকিৰ ৰামায়ণৰ পৰা আঁতৰি আহিছে? চমুকৈ আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন নং ৫ ঃ দুর্গাবৰৰ *'গীতি-ৰামায়ণ'*ত কোন কাব্যৰ প্রভাব পৰিছে আলোচনা কৰক।

প্রশ্ন নং ৬ ঃ চমুটোকা

(ক) দুর্গাবৰ

(খ) আদি কাব্য

(গ) বাল্মীকি

(ঘ) মাধৱ কন্দলি

(ঙ) গীতি-ৰামায়ণত লোকজীৱন প্রভাৱ।

*** ***** ***